

SLOVENSKI ROMAN V BOLGARIJI: ALI JE MOGOČE USMERJATI RECEPCIJO?

Namen prispevka je prikazati neenakomerno in nekoliko naključno plasiranje nekaterih sodobnih slovenskih romanov v bolgarščini. Zanima nas, v kolikšni meri infrastruktura kulturnega procesa (prevajalci, založbe, knjižna distribucija, festivali, branja, gostovanja, oglaševanje) odraža avtentično, dostojanstveno in reprezentativno podobo slovenske literature, v kolikšni meri pa gre za rezultat naključja in manipulacije. Ali obstaja mehanizem za plasiranje del slovenskih avtorjev na bolgarskem knjižnem trgu ali pa gre za spontano izbiro? Kaj se upošteva pri izboru slovenskih naslovov in kdo jih izbira? Komu je knjiga, prevedena iz slovenščine, »namenjena«? Razmišljanja odpirajo tudi širša vprašanja o strategijah literarnega posredništva v Evropski uniji.

Ključne besede: slovenski roman, bolgarska recepcija, prevod, 21. stoletje, klasika, sodobnost

Teško bi rekel, da sta slovenski roman in slovenska literatura nasploh v bolgarskem kontekstu popularna in da imata prepoznavno in uveljavljeno mesto. Tako zaradi političnih, ideoloških kot tudi družbeno kulturnih razmer je bilo naše vzajemno spoznavanje in preučevanje skoraj celo stoletje na žalost popolnoma ustavljeno, bili smo celo sistemsko nastrojeni drug proti drugemu, čeprav ne po lastni iniciativi. Tako Slovenija kot Bolgarija sta pripadali večjim blokom/konfiguracijam, ki so jim vladali enakovredni in nasprotujoči si hegemoni. Prav konfrontacija liderjev konservativnejšega in liberalnejšega Vzhoda (Stalin-Hruščov-Brežnjev/Živkov/Tito) je močno posegla v naravni potek naše medsebojne kulturne izmenjave. Toda celo v najbolj zapletenih zgodovinskih trenutkih, ki so nastopili pred drugo svetovno vojno, so bolgarski in slovenski pisatelji, slikarji, glasbeniki, gledališčniki itd. obdržali stike. Ti so zrastle iz vzajemne naklonjenosti, četudi v precej omejenem obsegu pretežno v obliki nestalne in prisiljeno formalne korespondence

(glede na to, kakšna in če sploh kakšna pisma jim je uspelo pretihotapiti skozi malo železno zaveso, spuščeno med komunistično Bolgarijo in komunistično Jugoslavijo). V tem ne prav kratkem in na videz vse prej kot brezupnem obdobju pa so delovali posamezni entuziastični prevajalci, katerih trud je bil navadno prikazan kot dokaz (opravičilo), da se na tem področju nekaj vendarle dela in da drugi ni popolnoma zanemarjen. Kljub spekulativni ideološki izrabi njihovega dela pa so knjige, ki so za njimi ostale, avtentični spomin in dolgotrajna sled o prisotnosti Bolgarov med Slovenci in Slovencev med Bolgari.

Namen tega prispevka je ugotoviti, kakšna je sodobna recepcija slovenskega romana v Bolgariji. Z oznako sodobna mislim na čas po osamosvojitvi Slovenije (1991), ki sovпада z globalnejšim procesom posttotalitarnega razmaha in pospešene evropske integracije. Od leta 2005 do danes sem tudi sam aktiven udeleženec in posrednik v okviru te recepcije, tako da bo moj pogled dvodimenzionalen: od zunaj in od znotraj. Začel sem z omembo znanih, vendar pogosto potlačenih neprijetnih dejstev, saj se še danes kljub široko propagirani in trdno uveljavljeni svobodi izražanja in ostalim demokratičnim vrednotam, ki zagotavljajo dostopnost in dialog med intelektualci iz večjega dela sveta, recidivi iz preteklosti ne le ponavljajo, pač pa se poskušajo vcepiti kot preverjeno delujoči principi in spodkopati strategije za neobremenjeno in neomejeno kulturno življenje na našem kontinentu.

Upoštevati pa je treba tudi to, da je recepcija romaneskne produkcije v drugem jeziku vse prej kot preprosta in predvidljiva in da se je ne da enoznačno pojasniti. Objava prevoda kateregakoli dela je zgolj povod za recepcijo, za pronicljivo sprejemanje tujega besedila/avtorja kot svojega pa so potrebni dolgi in odgovorni postopki – preverbe. Šele tako lahko besedilo in avtor pridobita »vizum« za dolgoročno bivanje v ciljni kulturi. Za sprejem na neko literarno sceno je torej treba premostiti in osvojiti njeno infrastrukturo, kar najprej predvideva objavo, reklamo, literarna gostovanja in medijsko odmevnost (intervjuje), v naslednji etapi pa popularizacijo in uvrstitev dotičnega dela v učne načrte, učbenike itd. Dolga, vendar legitimna pot: nismo si je izmislili sami, samo hodimo po njej in se vključujemo v svetovni tok duhovne izmenjave in medsebojne bogatitve. Seveda je tudi prevod sam po sebi recepcija, vendar nezadostna (nevtralna in pasivna), saj ne zagotavlja, da bo določeno delo res prispelo do potencialnih sprejemnikov. Pri dramskih besedilih na primer obstaja uhojena pot za njihovo distribucijo, saj uprizoritev prispeva k veliko hitrejšemu seznanjanju sprejemnika (v tem primeru gledalca) s snovjo/idejo in bolj spontanemu vzbujanju zanimanja. Roman pa zahteva dodatni napor, čeprav gre za vrsto, ki se je uveljavila že konec 18. stoletja in kasneje postala ena od najbolj komunikativnih in trdoživih v celotni evropski literaturi. Poleg tega se je tri desetletja po padcu berlinskega zidu branje, razumevanje literature in dojetje kanona ter klasike nenadoma močno spremenilo: umetnostni kriteriji, ki so se gradili več kot sto let, so se sesuli in knjiga je postala precej manj priljubljena in privlačna od avdiovizualnih medijev. »Družba spektakla« (izraz Guya Deborda iz dela *La Societe du spectacle*, 1967) je premagala družbo branja. Paradoks pa je v tem, da pisna produkcija povsod po svetu neizmerno raste, hkrati pa bralce

in častilce visoke literature ločuje in zapira v separatne ter žal virtualne kroge z vse manjšim številom članov. In tu se postavlja vprašanje: kako naj v tej situaciji ravnamo mi – prevajalci, literarni raziskovalci, kritiki, univerzitetni predavatelji? Ali naj prevzamemo vlogo regulatorjev procesa ali pa naj stojimo ob strani in nemočno in zgroženo opazujemo, kaj se dogaja?

Da bi bilo bolj jasno tisto, kar bom povedal v nadaljevanju, se bom najprej posvetil kratki retrospekciji prevajanja bolgarske proze v slovenščino in slovenske proze v bolgarščino.

Ko sem se pred približno dvajsetimi leti začel sistematično poglobljati v zgodovino in poetiko slovenske literature ter preučevati njeno kulturno ozadje, me je posebej zanimalo, kakšno mesto v njej zavzema bolgarska literatura in ali obstaja kakšna vidna logika, strategija, konsistenca, regularnost pri izboru pisateljev ter njihovih del. Iste tendence sem spremljal tudi v obratni smeri: kako je slovenska literatura predstavljena pri nas v Bolgariji. Presenetljivo odkritje, ki si ga dolgo nisem znal pojasniti, je bilo, da je bolgarska literatura 20. stoletja v Sloveniji predstavljena precej bolje, bolj profesionalno in z jasnejšimi smernicami kot slovenska v Bolgariji. Nisem razumel, zakaj je tako, toda dejstva so govorila (in govorijo) sama zase. Od začetka 20. stoletja do osemdesetih let 20. stoletja so bila v slovenščini predstavljena prozna dela naslednjih bolgarskih avtoric in avtorjev:¹

- Ivan Vazov: *Gorolomov (Приключенията на Гороломов)*² v antologiji *Venec slovanskih povestij: prevodi iz raznih slovanskih jezikov*, 7. zvezek, 1902, prevedel Anonym; *Pod jarmom (Под узомо)* v nekaj zaporednih številkah časopisa *Dan*, 1912, prevedel Peter Miklavec;³ *Hadži Ahil in druge povesti (Хаджу Ахил и други повести)*, 1929, prevedel France Bevk; *Pod jarmom*, 1938, prevedel France Bevk, 2. izd. 1962;
- Jordan Jovkov: *Žanjec (Жътварят)*, 1938, prevedel Alojzij Bolhar; *Domačija na meji (Чифликът край границата)*, 1943, prevedel Živan Žun; *Ded David (Дядо Давид)* v skupni knjigi s povestjo Stojana Zagorčinova *Ljubezen kraljične Sofije (Легенда за света София)*, 1943, prevedel Živan Žun; *Šibilj in druge novele (Шибил и други новели)*, 1950, prevedel Alojzij Bolhar; *Ko bi mogle govoriti (Ако можеха да говорят)*, 1951, prevedel Tone Potokar;
- Aleko Konstantinov: *Vaj Ganjo: neverjetne zgodbe o sodobnem Bolgaru (Бай Ганьо)*, 1942, prevedel Živan Žun, ilustriral Gustav Jelinek;
- Elin Pelin: *Jaz, ti, on: devet kratkih zgodb (Аз, ти, мой)*, 1947, prevedel Tone Potokar; *Jan Bibijan: neverjetna doživetja nekega dečka (Ян Бибиян)*, 1959, prevedel Alojzij Bolhar;

¹ Seznam ni izčrpen, saj naštevam le samostojne knjižne izdaje v celoti prevedenih del z izjemo dveh del Ivana Vazova.

² Najprej je naveden naslov v slovenščini (ne glede na to, ali gre za izvirnik ali za prevod), v oklepaju pa še v bolgarščini.

³ Ta različica sicer ni izšla kot samostojna knjiga, vendar predstavlja prvi prevod tega romana.

- Pavel Vežinov: *Sledovi ostanejo (Следите остават)*, 1960, prevedel Matej Rode; *Dogodek v tihii ulici (Произшествие на тихата улица)*, 1963, prevedel Matej Rode; *Ponoči z belimi konji (Нощем с белите коне)*, 1981, prevedla Katja Špur;
- Dimitar Dimov: *Tobak (Тютюн)*, 1966, prevedla Katja Špur;
- Kamen Kalčev: *Dva v novem mestu (Двама в новия град)*, 1969, prevedla Katja Špur;
- Blaga Dimitrova: *Odklon srca (Отклонение)*, 1969, prevedla Katja Špur; *Na poti k sebi (Пътуване към себе си)*, 1971, prevedla Katja Špur;
- Ljuben Stanev: *Sofijska zgodba (Софийска история)*, 1978, prevedla Sončika Lorenci.

V enakem obdobju so se v bolgarskem prevodu pojavila prozna dela naslednjih slovenskih pisateljic in pisateljev:

- Prežihov Voranc: *Doberdob (Добердоб)*, 1956, iz srbohrvaščine prevedel Bojan Mihajlov;
- Ivan Cankar: *Sluga Jernej in njegova pravica (Слугата Йерней и неговата правда)*, 1958, prevedla Venceslava Jordanova;
- France Bevk: *Bridka ljubezen (Горчива любов)*, 1965, prevedla Venceslava Jordanova; *Mali upornik (Малкият бунтовник)*, 1981, prevedla Venceslava Jordanova;
- Mira Mihelič: *Mavrica nad mestom (Дъга над града)*, 1967, prevedla Venceslava Jordanova;
- Anton Ingolič: *Oči (Очи)*, 1967, prevedla Venceslava Jordanova; *Tajno društvo PGC (Тайното дружество ПГЦ)*, 1978, prevedla Viktorija Menkadžieva;
- Ciril Kosmač: *Sreča in kruh (Хляб и щастие)*, 1974, prevedli Viktorija Menkadžieva, Venceslava Jordanova, Gančo Savov;
- Katja Špur: *Slepa v pregnanstvu (Сляпа в изгнание)*, 1971, prevedla Venceslava Jordanova;
- Ivan Tavčar: *Visoška kronika (Висошка хроника)*, 1972, prevedla Viktorija Menkadžieva.

Opozorjam, da seznam slovenskih knjižnih prevodov bolgarskih prozanih del ni popoln, medtem ko seznam bolgarskih prevodov slovenske proze v enakem obdobju vključuje vsa dela. Omeniti je potrebno še antologijo *Slovenske zgodbe (Словенски разкази)* iz leta 1979, ki jo je sestavila in prevedla Venceslava Jordanova in vključuje dela naslednjih avtorjev: Ivan Tavčar, Janko Kersnik, Fran Milčinski, Fran Saleški Finžgar, Zofka Kvedrova, Ivan Cankar, France Bevk, Juš Kozak, Danilo Lokar, Prežihov Voranc, Anton Ingolič, Miško Kranjec, Katja Špur, Ciril Kosmač, Mira Mihelič, Nada Kraigher, Ivan Potrč, Milan Šega, Mimi Malenšek, Janez Švajncer, Karel Leskovec, Alojz Rebula, Beno Zupančič, Andrej Hieng, Tone Svetina, Smiljan Rozman, Lojze Kovačič, Pavle Zidar. Seznama ponujata v razmislek marsikaj, saj prinašata pomembne informacije o času in kontekstu, v katerem so se naštetih prevodi pojavili.

Če si pozorno ogledamo obseg slovenskih prevodov bolgarske proze v 20. stoletju, lahko takoj opazimo, da se je imel slovenski bralec možnost seznaniti tako s klasičnimi kot tudi z drugimi temeljnimi deli nacionalnega literarnega kanona, ki so gradniki bolgarskega literarnozgodovinskega spomina in identitete. To so mejniki v razvoju literarnih vrst, poetike, jezika in konsenza naroda o tem, kaj so njegovi skupni ideali ter vrednote in kakšno podobo sebe naj »na ogled postavi«. Če bolgarsko literaturo dvajsetega stoletja omejimo na dvajset tovrstnih del, ugotovimo, da so jih Slovenci prek prevodov spoznali kar polovico: prvi bolgarski roman *Pod jarmom*, prvi bolgarski mladinski roman *Jan Bibijan ter Baj Ganjo, Domačija na meji, Ko bi mogle govoriti, Tobak, Odklon srca, Na poti k sebi, Ponoči z belimi konji*. V slovenskih knjižnicah lahko torej najdemo najpomembnejše bolgarske prozaste 20. stoletja, ti so: Ivan Vazov, Aleko Konstantinov, Elin Pelin, Jordan Jovkov, Dimitar Dimov, Blaga Dimitrova in Pavel Vežinov. Glede na to, da so bile možnosti za širšo predstavitev bolgarske književnosti v slovenščini v dvajsetem stoletju precej omejene, je bilo storjenega razmeroma veliko, pri tem pa je bilo upoštevano tudi pomembno dejstvo, da domači kanon ne more sovpadati s kanonom za »izvoz«. Noben tuj narod, pa naj nam bo po jeziku, mentaliteti ali zgodovinski usodi še tako blizu, ne bi mogel v svoj literarni korpus sprejeti in enako ceniti istih del, ki jih v svoj kanon umešča kultura, ki jih je ustvarila. Izbor je torej neizbežen in če imamo dovolj intuicije ter potrpljenja, da ga skrbno preučimo, bomo spoznali, kako nas dojemajo drugi, s čim smo uspeli vzbuditi njihovo zanimanje in kaj od našega so pripravljene prevzeti ter prilagoditi. Lahko zagotovim, da so naštetih prevodi izvrstni in natančni ter da je vsak prevajalec k delu, ki se ga je namenil poustvariti v svojem jeziku, pristopil z navdušenjem in zavedanjem o njegovi pomembnosti. Vsa naštetih dela so prevedena neposredno iz bolgarščine in ne prek posrednega jezika.

Recepcija slovenske proze v Bolgariji v enakem obdobju pa je nekoliko drugačna. Če upoštevamo enak kriterij – prevajanje slovenskih proznih besedil, ki spadajo v nacionalni literarni kanon – opazimo precej pomanjkljivosti. S po eno knjigo sta predstavljena Ivan Tavčar in Ivan Cankar, ni pa Josipa Jurčiča z *Desetim bratom*, Frana Levstika z *Martinom Krpanom*, Vladimirja Bartola z *Alamutom*.⁴ Za Bolgare ostajajo neznani tudi naslednji prozaisti: Edvard Kocbek, Izidor Cankar, Dominik Smole, Rudi Šeligo, Cene Vipotnik, Vitomil Zupan ... Objavljena pa je povest *Slepa v pregnanstvu* Katje Špur, ki ne dosega estetske dovršenosti del navedenih neprevedenih avtorjev.⁵ Zadnje knjižne objave bolgarskih proznih besedil v slovenščini in slovenskih v bolgarščini se pojavijo skoraj sočasno – konec sedemdesetih let 20. stoletja, pri prvih objavah pa je razlika precejšnja: že leta 1902 je namreč v slovenščini izšel *Gorolomov* Ivana Vazova, v Bolgariji pa šele leta 1958 Cankarjeve črtice in novele.⁶

⁴ Prevod je sicer izšel leta 2017, vendar se o tem skoraj nič ne ve, saj ni imel nobenega javnega odmeva.

⁵ Prevod njenega dela je bil najbrž objavljen v zahvalo za njene številne prevode iz bolgarske književnosti.

⁶ Namerno ne navajam romana Prežihovega Voranca, ki je bil objavljen dve leti prej, saj je bil preveden iz srbohrvaščine.

Vzroke za takšno stanje se da pojasniti s primerjavo specifičnih in presenetljivih kontekstov, v katerih je v totalitarni dobi potekala uradna komunikacija med našima državama. Receptija slovenske kulture v Bolgariji je bila zamešana v zlitino jugoslovanskega. A v tej, za nas sosednji federaciji, je Srbija igrala tako pomembno vlogo, da smo vse, kar je prihajalo od tam, imenovali »srbsko«. Poleg tega je bil vnos kulturne produkcije iz SFRJ v Bolgarijo precej večji kot v obratno smer (tu mislim na knjige, filme, glasbo, razstave, gostujoče izvajalce pop in folk glasbe v okviru odobrenih oz. dovoljenih izmenjav), pri čemer je obstajala prikrita hierarhija: najpogostejši so bili vnosi srbskih besedil, filmov in glasbenih skupin, nato hrvaških in šele na koncu – če je do njih sploh prišlo – slovenskih (ostale jugoslovanske kulture pa sploh niso prišle na vrsto). To pa pomeni odkrito manipulacijo, marginalizacijo in upoštevanje tujih sugestij o slovenskem kulturnem prostoru. Vedno se je mogoče izgovoriti tudi na pomanjkanje prevajalcev,⁷ poleg tega pa so našeti prevodi nastali neposredno iz slovenščine. V Sloveniji pa je bilo drugače, saj je bila bolgarska literatura predstavljena kot samostojna, ne pa kot primešana ali pomešana s čim drugim. Naj spomnim, da je prvi bolgarski roman *Pod jarmom* v slovenščini dobil celo dva prevoda in tri izdaje, medtem ko *Deseti brat* še ni bil preveden v bolgarščino. V tem smislu je po padcu totalitarnih režimov v Vzhodni Evropi Slovenija precej lažje začrtala jasno kulturno politiko do Bolgarije kot Bolgarija do nje, postopno so se obudili stari duhovni stiki in kazalo je, da je postavljen čvrst temelj za nadaljevanje.

Toda težava ni v tem, da se je v opisanih razmerah slovenska književnost prevajala bolj redko in tako rekoč površno, razen neizbežnih izjem. Težje je pojasniti, zakaj Bolgari nismo poskrbeli za prevod za nas tako pomembnih besedil, ki nas predstavljajo tako naklonjeno in prijazno, z odkrito empatijo? Bolgarija je namreč v slovenski književnosti kot tema prisotna vse od aprilske vstaje (1876), z njo povezani motivi, zgodovinske osebnosti in teme pa se v slovenski poeziji ter prozi pojavljajo še danes. Kot kultura z literaturo v manj razširjenem jeziku imamo izjemen privilegij, da se odražamo v recepciji nekoga drugega, in neizkoriščena je priložnost, da bi dela, ki govorijo o nas, postala širše dostopna. Za Bolgarijo in Bolgare so se zanimali resnično prvovrstni slovenski avtorji. Pionir bolgarsko slovenskih kulturnih stikov Anton Bezenšek (utemeljitelj bolgarske stenografije, erudit in svetovljan) je leta 1897 izdal knjigo *Bolgarija in Srbija*, ki je bila razprodana v neverjetni nakladi 70000 izvodov, leta 1904 je eden največjih slovenskih epikov Anton Aškerc objavil cikel *Rapsodije bolgarskega goslarja*, prevajalec romana *Pod jarmom* France Bevk pa je leta 1938 objavil potopis *Deset dni v Bolgariji*. Ta besedila še nikoli niso izšla v bolgarščini⁸ in tu navajam le tri najzgodnejša in najbolj reprezentativna, sicer pa je seznam dolg in zelo privlačen. Če nadaljujem svoja razmišljanja v globlji perspektivi, bi rekel, da niti ne gre za našo malomarnost

⁷ Čeprav prevajalcev primanjkuje tudi danes, se slovenske knjige pojavljajo v večjem številu.

⁸ Izjema je Aškercčev cikel, ki je v celoti izšel šele leta 2016 v monografiji *Rapsodije bolgarskega goslarja – poezija, proza, publicistika, pisma* (Рансодии на българския гуслар. Поезия, проза, публицистика, писма) v prevodu Ljudmila Dimitrova.

ali nezainteresiranost za to, kako so nas upodobili slovenski pisatelji, v katerih ustvarjalno oko smo padli. Vzroki za opisano stanje so predvsem ideološki in odvisni od tega, kaj je bilo v režimu dovoljeno ter kaj ne. Po koncu druge svetovne vojne je zavladal strah in terjal prilagajanje preoblikovani ter vsiljeni sovjetski interpretaciji naše zgodovine, po kateri je bilo sprejemljivo vse, kar je poudarjalo vodilno vlogo Rusije/SSSR pri bolgarskem nacionalnem in kulturnem formiranju, spomin ter naravna težnja k bližnjim kulturam, kot je slovenska, pa sta bila zanikana, izkrivljena in izrabljena za podpihovanje sovraštva ter sumničenja. Če je dobra novica to, da imajo dela, ki so jim opisane razmere preprečile umestitev na bolgarski knjižni trg, danes priložnost iziti v avtentični obliki, brez cenzurnih posegov in v sodobnem jeziku, pa je manj dobra novica to, da je bil pravi trenutek za njihov sprejem v naši državi zamujen. Zamujeno pa je mogoče le delno nadoknaditi, saj so pomembni pojavi v umetnosti in kulturi neke države še kako odvisni od konteksta, katerega prenos je prav tako časovno omejen.

In kakšno je stanje danes? Na prvi pogled so se že z razpadom totalitarnih režimov v Vzhodni Evropi odprle možnosti za precej svobodnejši in neobremenjen dialog med intelektualci, rojenimi na obeh straneh železne zaves, odstranjene leta 1991. Absurdno načrtno vodenje kulture v bivših komunističnih državah je bilo denacionalizirano in v veliki meri decentralizirano. Tudi širitev Evropske unije, v katero je Slovenija vstopila leta 2004, Bolgarija pa 2007, je močno olajšala kulturno integracijo. Pojavile so se nove organizacije (agencije, zasebne založbe, mednarodni projekti – dvostranski ali z več udeleženci, festivali, izmenjave umetnikov, študentov in predavateljev itd.), predvidene so bile subvencije za realizacijo mednarodnih literarnih prireditev v posamezni državi ter nacionalnih v tujini. Tako opisana situacija se zdi (skorajda) popolna. Toda kmalu so se – zaradi človeškega faktorja – pokazale notranje napake in tveganja: po eni strani se je dogajalo, da med nominiranci, nagrajenci in štipendisti niso bili vedno najbolj kakovostni, nadarjeni in zaslužni avtorji, po drugi strani pa je prihajalo do nezakonite delitve sredstev. Možnost enostavnega kopičenja kapitala spodbudi razne lakomne subjekte, da v naglici registrirajo prazne, nedelujoče založbe, društva in ustanove, katerih edini namen je nabiranje (in pranje) denarja. Pri tem se vse bolj kaže pomanjkanje regulacije in poštene koordinacije. Poročanje o porabljenih sredstvih je navadno fiktivno, kar spet ovira objavlanje del sposobnih in nadarjenih avtorjev na račun povprečnih, a agresivnih ter domišljavih grafomanov (pa še tu ni gotovo, ali ti sploh kaj dobijo in ne podpišejo nezakonitih dokumentov). Stoletje razsvetljenstva, ki je pripeljalo do padca Bastilje in si za cilj zastavilo izobraziti množice, da bi jih lahko manipulativno uporabili kot fizično silo za izvajanje družbenih uporov in revolucij, se s padcem berlinskega zidu ni samo končalo, temveč je šlo v nasprotno smer – v opuščanje visoke kulture ter vsiljevanje in favoriziranje popularne literature ter umetnosti vprašljive vrednosti. Zdi se, da se danes, namenoma ali ne, daje prednost količini brez upoštevanja kakovosti, tudi kadar se, sicer redko, pa vendar, pojavijo resnično kakovosten roman, predstava ali film. Plemenito idejo svobodne kulturne izmenjave tako v praksi sistematično spodkopavajo in onemogočajo določeni lobistični krogi, ki nadzorujejo njene mehanizme.

Kako pravkar opisano vpliva na prodor slovenske literature na bolgarski knjižni trg? Pri tem seveda ne moremo enačiti vseh založnikov in sčasoma se pokaže, kdo so občasni, enkratni špekulanti ter kdo resne, delujoče institucije. Na tem mestu me torej zanima, kaj in kdo odloča o izbiri avtorjev ter besedil, kako se ta v umetniškem in produkcijskem procesu realizirajo, v kakšni obliki pridejo do bralca ter kakšno predstavo si lahko ta (pre)zaupljivi bralec ustvari o slovenski literaturi.

V bolgarščino prevedene slovenske romane bi lahko pogojno uvrstili v dve kategoriji: novi in zamujeni. Ne bom skrival, da mene močno zanimajo prav zamujeni, saj se mi zdi izredno pomembno vprašanje: na podlagi česa beremo sodobno slovensko leposlovje? To pravim zato, ker sem vedno mislil, da lahko, tudi če po naključju naletimo na neko knjigo (ki nam jo je priporočil prijatelj, kolega, ki smo jo videli v oglasu ali v knjigarni) iz doslej neznane literature, ne da bi poiskali več informacij, sklepamo o njej povsem napačno in si v mislih ustvarimo izkrivljen vtis o prebranem. Branje je zelo asociativno in buri domišljijo, zato bralec pogosto neznano sprejema preko že znanega, tako da vzpostavlja poljubne povezave in si reče: to me spominja na nekega nemško govorečega avtorja, ki sem ga odkril pred časom, to me spominja na Maupassanta, Hesseja, Carverja ... In tako umešča novo v že znane predalčke, v neko svojo banalno »mapo« ali »profil«, s čimer pomeša izstopajoče in nekonvencionalno s trivialnim, poleg tega pa nezavedno izniči drugačnost, s katero se je pravkar srečal in tako zamudil priložnost, da bi v njej odkril nekaj izvirnega. Zato ga tisto, kar je prebral, ne bo spremenilo in ne bo razširilo njegovih notranjih meja, temveč ga bo naredilo še bolj praznega ter apatičnega.

Govorim seveda o profesionalnem pristopu. Ni res, da ni mogoče literarnega dela brati brez kopice informacij, a dolžnost prevajalcev, literarnih zgodovinarjev in kritikov je, da priskrbijo tudi dodaten kontekst, s pomočjo katerega se bo bolgarski sprejemnik laže znašel na tujih kulturnih poljih. Zato je bilo zelo pomembno, da so se v bolgarščini pojavile ne le *Podobe iz sanj* (*Образите от сънища*), pač pa tudi drame Ivana Cankarja, da imamo v bolgarščini Prešerna in roman *Alamut*. Neinformiranost, ki lahko povzroči zmedo in izkrivljanje, o katerem sem govoril zgoraj, se je pokazala prav pri objavi bolgarskega prevoda slednjega, za slovensko kulturo zelo pomembnega romana Vladimirja Bartola. Zaradi površnega branja zgodbe, ki nas popelje v utopično deželo, je bila namreč naslovnica oblikovana v slogu fantazijskih romanov, s čimer je potisnila besedilo na semiotično polje trivialnega, kamor nikakor ne sodi. Nepoučeni bralec pa bi lahko pomislil, da je z *Alamutom* kupil pretenciozno, vendar slabo priredbo kakšnega Tolkienovega dela.

Problem pri izboru sodobnih proznih del je drugačen. Tu deluje tržna logika. Namesto, da bi kot možne konzultante in recenzente k sodelovanju povabili strokovnjake za slovensko literaturo, ki jih ni prav veliko (to so največkrat prevajalci), prevladuje finančni interes. Pred časom me je razmeroma nov, a ambiciozen sofijski založnik vprašal, ali bi zanj prevedel določeni slovenski roman, ker da so kupili avtorske pravice zanj na frankfurtskem knjižnem sejmu. Mojemu očitnemu omahovanju, ki se je nagibalo k odklonitvi, so sledila prepričevanja, pospremljena

z banalno reklamo o tem, v kakšni nakladi je bil ta roman prodan in v koliko jezikov je bil preveden. Zunanji in površinski motivi. Poskusil sem mu pojasniti, da bi bilo dobro, če imajo resen namen predstaviti slovensko literaturo v bolgarščini, kar je samo po sebi hvalevredno in razveseljivo, upoštevati naslednje:

1. Število prevajalcev te jezikovne kombinacije je omejeno, pravzaprav obstajajo samo trije ali štirje. Najprej naj torej poiščejo primernega prevajalca, s katerim bodo kandidirali na razpisu za financiranje, potem pa naj nujno priskrbijo še urednika, ki prav tako zna slovensko.
2. Raziščejo naj, ali je bilo kaj od tega avtorja že objavljeno.
3. Poiščejo naj večšega strokovnjaka, ki jim bo pojasnil, ali je reklama, ki je prišla do njih, adekvatna, pa tudi ali bo ciljni kontekst (bolgarski) to besedilo sprejel.

Takoj mi je postalo jasno, da ničesar od naštetega ne želijo in ne nameravajo narediti. Prikopali so se do subvencije, ki so jo želeli na vsak način dobiti; to, da je v igri slovenski roman, pa je pravzaprav drugotnega pomena, enako bi bilo, če bi bil avtor Slovak, Poljak, Madžar, Hrvat, Romun ali Čeh.

Menim, da ni narobe, če imamo v bolgarščini na primer nekaj del Draga Jančarja, neprimerno pa se mi zdi plasirati dva ali celo tri romane nekega sodobnega pisatelja samo zato, ker je popularen, medtem ko še vedno obstajajo ogromne bele lise v poznavanju resnično pomembnih imen. Prav tako odločno zavračam prakso spremljanja vsake nove objave dobro promoviranih grafomanov in s tem reduciranja celotne nacionalne literature na enega avtorja. Zelo dvomim, da obstaja v Bolgariji primeren kontekst na primer za vse romane Gorana Vojnovića. Eden bi bil vsekakor dobrodošel, da spoznamo tudi tega kakovostnega avtorja, da pa se pričakuje še vsak naslednji, ki se ga bralski publiki predstavlja kot uspešnico, je nevaren in ne ravno nedolžen korak. Kakorkoli se že predstavi izid neke knjige, prevedene iz slovenščine, se, takoj ko jo odpremo, pokaže, da je bil eden od pomembnih motivov za objavo prejeta subvencija Javne agencije za knjigo. Pogosta, a žal nedokazljiva je še prevara z naklado: natisne se namreč veliko manj izvodov, kot je navedeno, zato jih je tudi manj v obtoku. Drugi kamen spotike je, da mora založnik, ki želi dobiti subvencijo za kvalitetno, vendar ne ravno komercialno knjigo, v svoj program vključevati avtorje, ki so prejemniki nagrad, te pa so z vsakim letom bolj vprašljive.

Zaključil bom skeptično in optimistično.

Skeptični konec: čeprav sodim med aktivne književne prevajalce iz slovenščine v bolgarščino, me je, ko sem sestavljal seznam prevedenih romanov od leta 2000 do danes, presenetilo, kako skromno so v bolgarščini predstavljeni sodobni slovenski avtorji. Bolgarskemu bralcu so dostopna dela Draga Jančarja, Evalda Flisarja, Gorana Vojnovića, Suzane Tratnik, Gabriele Babnik, Slavka Preglja, Mojce Kumerdej ter knjiga bivšega predsednika Janeza Drnovška *Misli o življenju in zavedanju* (*Мисли за живота и осъзнаването*). Manjkajo pa prevodi del Andreja Blatnika,

Toneta Partljiča, Vlada Žabota, Janija Virka, Berte Bojetu, Maruše Krese, Dušana Čatra, Maje Novak, Aleša Čara, Polone Glavan, Andreja Skubica ... Naj k temu dodam še pred kratkim objavljena romana, ki bi bila za bolgarsko kulturo gotovo zanimiva, saj se v njiu Bolgarija pojavlja kot tema in topos: *Sabina* Tomaža Kosmača in *Igranje* Stanke Hrastelj.

Optimistični konec: Med letoma 2003 in 2021 (torej v malo manj kot dveh desetletjih) je v bolgarščini izšlo devetnajst iz slovenščine prevedenih proznih knjig, med katerimi je petnajst romanov, tri zbirke kratke proze in ena filozofska monografija. To pa je skoraj dvakrat več kot je bilo vseh slovenskih knjig v celotnem 20. stoletju. Namesto, da bi našteval naslove prevedenih del, bom pozornost raje usmeril na prevajalce, brez katerih vsega tega, o čemer sem pisal, sploh ne bi bilo. Bolgarsko literaturo so v slovenščino v 20. stoletju prevajali: Anton Bezenšek (ki je prevajal tudi iz slovenščine v bolgarščino), Izidor Cankar, France Bevk, Tone Potokar, Alojz Bolhar, Igo Gruden, Živan Žun, Katja Špur in Matej Rode; v 21. stoletju pa: Eva Šprager (ki je prevajala tudi iz slovenščine v bolgarščino), Borut Omerzel, Metod Čepar, Kristina Sever ter Namita Subiotto. Slovensko literaturo so v bolgarščino v 20. in 21. stoletju prevajali: Stilijan Čilingrov, Elisaveta Bagrjana, Dimitar Panteleev, Venceslava Jordanova, Ivan Kolarov, Gančo Savov, Viktorija Menkadžieva, Elena Tomova, Ljudmil Dimitrov, Ljudmila Mindova, Lilija Mrzlikar, Aleksandra Liven, Georgi Stojčev in Milen Malakov.

Prevedla Namita Subiotto

The Slovenian Novel in Bulgaria: Is It Possible to Manage the Reception?

The purpose of this text is to show the uneven and somewhat incidental presence of samples of contemporary Slovenian novels in Bulgarian. In other words, the extent to which the infrastructure of the cultural process – translators, publishers, book distribution, festivals, readings, visits, advertising – affirms the authentic, dignified and representative face of Slovenian literature, and the extent to which it is the result of chance and coercion. Is there a mechanism by which an author and his or her works can appear on the Bulgarian book market, or is it a spontaneous choice? What is the competence in the selection of Slovenian titles and who is the authorised body for such selection? Which reader does a book translated from Slovenian “target”? The reflections also raise the broader question of literary exchange strategies within the European Union.

Keywords: Slovenian novel, Bulgarian reception, translation, twenty-first century, classics, modernity